

VERSURI NECUNOSCUTE DESPRE UN EPISOD DIN RĂZBOIUL RUSO-AUSTRO-TURC DE LA 1787—1792

DE

AURORA ILIES

Prin încheierea tratatului de la Kuciuk-Kainargi (1774), pacea era departe de a fi temeinică. Împărăția padișahului n-a înțeles să accepte decît constrinsă, și doar pe hîrtie, clauzele acestui tratat, sperînd cu dirzenie să le modifice și reușind în bună parte să le nesocotească. În conflictul ce pregătea — și care avea drept scop creșterea dominației rusești în Orient — împărăteasa Ecaterina a II-a va invoca mai cu seamă nerespectarea acestor clauze și-și va căuta un aliat pentru a nu mai rămîne singură în fața forțelor inamicului. Negocierile purtate între curtea din Petersburg și cea din Viena se vor concretiza printr-o înțelegere încheiată în 1782. Războiul nu întîrzie să izbucnească puțin timp după aceea, în 1787.

Cele șase armate de care dispuneau imperialii aveau de susținut un front extrem de întins: de la granița Bosniei pînă în Bucovina. Comanda în Moldova o primise prințul de Saxa-Coburg, care începu ofensiva în februarie 1788. Lipsa de talent militar a lui Coburg se va răsfrînge și asupra bunului mers al operațiunilor pe această secțiune a frontului. Joncțiunea trupelor austriece cu cele rusești se va produce mai tîrziu.

Un episod al războiului, petrecut în vara anului 1788 (mai-iunie), ne este povestit cu lux de amănunte de o cronică *inedită* în versuri, păstrată într-un miscelaneu românesc din colecția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, sub nr. 2189¹.

Versurile, purtînd titlul *Stih ghinăriiului nemțasc anumi Arvat*, reflectă aceste deficiente ale imperialilor pe frontul din sudul Moldovei. Trupele chesarcraiești de pe Valea Troțușului, conduse de colonelul Horvath (în stihuri numit generalul Arvat), sînt învinse de voievodul Țării Românești, Nicolae Mavrogheni, și de turci, nu numai la Odobești sau Focșani, ci și la satul Bilca. În această ultimă luptă „volintirii” moldoveni, alăturați imperialilor, dovedesc inițiativă și curaj, căci salvează situația, reușind să ia înapoi de la turci carele cu provizii (=zahereaoa).

¹ Manuscrisul nr. 2189 e un codice cu 91 f. de 22 × 16,50 cm, prescris de cămararul N. Costandin din Tecuci, la 1813 și mai tîrziu, și cuprinde, pe lîngă povestirea de mai sus, cîteva piese de teatru și versuri de ale lui Conachi, Dimachi și ale altora. Stihurile sînt scrise pe două coloane și au titlurile cu cerneală roșie.

Ni se relatează fapte și nume ce — coroborate cu rapoarte oficiale și cu alte izvoare ale epocii — se dovedesc exacte².

Repetatele conflicte armate dintre Rusia și Turcia sau Austria, Rusia și Turcia creau condiții prielnice luptei de eliberare națională tuturor popoarelor subjugate de Poartă, dar mai ales românilor, pe al căror pământ se desfășura — în cea mai mare parte — teatrul de război.

Pe lângă înclinările evidente ale voievozilor și ale boierimii din cele două Țări Românești pentru una sau alta din puterile beligerante, se adăuga acțiunea directă și independentă a maselor populare, care înțelegeau să sprijine pe creștini, indiferent de hotărârile luate de oblaăduirea principatelor. Ura și rezistența împotriva „păgînului” și a modului său crunt de exploatare îmbrăca forme diferite de a se manifesta, dar principala și cea mai sigură o constituia ridicarea la arme, prilejuită tocmai de aceste „răzmerițe”, când participarea în număr mare a populației nu mai putea fi stăvilită. Se formau astfel cete de „volintiri” din elemente orășenești sau rurale, care luptau fie alături de ruși, fie alături de austrieci³. Caracterul de masă al mișcării „volintirilor” nu se poate contesta. Inseși forțele aliate se bizuiau mult pe ajutorul neprețuit ce li se oferea de către „volintirii” localnici, ei constituind cele mai bune călăuze, mult apreciați și pentru acele lor de bravură și eroism.

În ultima vreme au apărut unele studii închinete „volintirilor” pe baza documentelor și a izvoarelor narrative de tot felul⁴.

Tocmai în această privință rezidă și importanța stihurilor ce publicăm. Ele se datoresc unui martor ocular, poate unuia din acei „volintiri” care a luat parte în mod efectiv la bătăliile imperiaților cu turcii de pe Valea Trotușului și a Siretului. Autorul — moldovean — rămâne deocamdată anonim. O serie de amănunte fac indiscutabilă prezența lui în mijlocul volintirilor aflați în rândurile austriece⁵. În cursul povestirii apar numele unor tovarăși de ai săi — necunoscute din alte izvoare. Pe lângă Delibașa, căpitanul⁶, sint menționați alți cîțiva ca: Toma, Șălboc,

² Fr. Sulzer, în partea inedită a operei sale *Geschichte des transalpinischen Daciens*, arată înfrîngerea suferită de austrieci la satul Bilca, pe Valea Trotușului: „o luptă dintre cele cu care nu ne putem, nici nu voim să ne mîndrim, ci putem doar pretinde — ca peste tot unde lucrurile nu reușesc foarte bine — că nu s-au tras toate avantajele de la poziții; mă refer la lupta de la satul Bilca, nu departe de Adjud... Colonelul Horvat, în loc să înainteze... fiind atăcat de 3000 de turci... a fost silit să se retragă spre Grozești, Ocna și Comănești”. *Acad. Republicii Socialiste România*, ms. german nr. 35, p. 477. Rapoartele trimise de colonelul Horvath lui Metzburg acopăr cu grijă înfrîngerile — care însă sint confirmate și de alte știri. *Hurmuzachi*, XIX, p. 461 și urm. Pentru confirmarea înfrîngerilor, v. și N. Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 240 și urm. și *Hurmuzachi*, supl. I, 2, p. 56 și 61.

³ Mitropolitul Dositei Herescu a blagoslovit în aprilie 1788 un corp de voluntari români, înființat de Coburg imediat după intrarea lui în Moldova. N. Docan, *O povestire în versuri încă necunoscută despre domnia lui Mavrogheni*, București, 1911, p. 40. Volintirii n-aveau uniforme și umblau mai ales în port oriental; fiecare primea o carabină, două pistoale, o sabie turcească și o ghioagă ferecată, primeau soldă, dar nu li se dădea hrană. *Ibidem*.

⁴ Mircea D. Matei, *Despre poziția claselor sociale din Moldova și Țara Românească față de războiul ruso-turc din 1768—74*, în „Studii”, 1953, 3 (iul.—sept.), p. 53—77, și Al. Vianu, *Mișcarea național-eliberatoare și Nicolae Mavrogheni (1787—1790)*, în „Studii”, 1956, IX, 5, p. 45—62.

⁵ Versurile 68—72 sint edificatoare: „Toate aceste le zică / Stamati de hotărê, / Gramatic mi-ti tăcê / Cu ochii Tomii făcê / Ca cînd „te vād stărostînd”... (v. Anexa).

⁶ „Mavrogheni poruncise la începutul anului (1788) comandanților arnăuților săi să-și dezarmeze oamenii. Aceștia arată că lucrul ar fi cu neputință, căci „die Arnauten lassen sie liber alle todtschlagen, als dass sie ihr Gewehr hergeben sollten”. Vodă mazilî și pe Tufecci și pe Delibașa, dar îi trimise pe unul la Craiova și pe celălalt la Pitești, pentru apărarea hotarului. În aprilie, noul Delibașa puse pe arnăuți să jure credință. *Delibașa de arnăuți „Sisse” cu fratele său, căpitan, trecură în 1788*

Gramatic, Stamate⁷ și căpitanul Pavel. Acesta din urmă părăsește tabăra austriacă, trecînd de partea rușilor⁸. Insuși Mavrogheni, voievodul Țării Românești, care lupta alături de turci, dovedind energie și spirit de bun organizator al armatei, își dădea seama de rolul și importanța voluntarilor aflați în slujba inamicului, de aceea a lansat cîteva „cărți deschise” adresate populației Moldovei cu porunca de a-i nimici⁹.

Dacă — așa cum am arătat — prințul Coburg era lipsit de însușirile unui bun general și nici colonelul Horváth nu strălucea¹⁰, ceilalți ofițeri din jurul prințului — mai toți unguri — erau oameni destoinici și mulți dintre ei au ajuns la înalte ranguri militare¹¹.

Vitejia lui Mavrogheni este subliniată și în acest izvor. De fapt succesele turcilor la Odobesti sau la Focșani se datoresc desigur tot oștilor voievodului muntean:

Mavrogheni întălegînd,
El încăș oaste pornînd,
La Odobesti au venit
Și pre trii părți i-au lovit¹².

Austriecii înfrinți în încăierările din sudul Moldovei nu încetau să trimită la Viena rapoarte în care se arătau victorioși¹³.

Mai mult decît atît, o seamă de editori ca Artaria și Trattner din Viena, alături de alții din Praga, vindeau numeroase planuri și vederi colorate sau necolorate ale diverselor bătălii din cursul acestui război¹⁴. Episodul povestit de cronică în stihuri este ilustrat și el într-unul din planurile imprimate de Trattner sub titlul: „Carte von Fokschani, Adgiud und Tratrusch” (sic!)¹⁵. Planul prezintă o schiță destul de exactă a operațiilor și de Valea Trotușului și cea a Siretului. În colțul din stînga, jos, este zugrăvită în culori o ambuscadă între imperiali și turcii puși pe fugă din fața unei mănăstiri, care nu poate fi decît mănăstirea Sf. Ioan din Foc-

la austriacii cu 100 de oameni. Căpitanul în așezat la Trotuș”. N. Iorga, *Ceva despre ocupația austriacă în anii 1789—1791*. București, 1911, p. 8.

⁷ Stamate — originar din Focșani — era spion în slujba imperialilor. El primea 117 piaștri la trei luni. Mih. Popescu, *Moldova și Muntenia în timpul ocupației austriace*, în „Convorbiri literare”, 1930, (apr.), p. 365.

⁸ Colonelul Horváth arată într-un raport din 30 mai 1788 că a trimis spre Focșani 400 voluntari cu Pavel căpitanul (*Hurmuzachi*, XIX, p. 462). Relatarea fugii lui la muscali se dovedește exactă, pentru că N. Iorga constată că rușii aveau cu ei pe căpitanul de arnăuți Pavel. *Ibid.*

⁹ Voievodul muntean trimite „Cărți dăschise ce s-au scris către toți lăcuiitorii din ținutul Moldovii”. S-au auzit la prea înaltul dăvlet (Poarta) — spune el, — că vreo cîteva volintiri, învîrtindu-să în pămîntul Moldovii, au rădicat arme asupra... oștirii prea puternicii împărății”. În consecință face apel la toți moldovenii să-i dea ajutor să prindă pe acești volintiri „socoteala noastră este să să prăpădească volintirii... să izbiți pă acei haini volintri...” *Arh. Stat. Buc.*, ms. 17, f. 338 v.

¹⁰ Numele complet al acestuia era: Casimir Petrichevich Horváth de Széplak, general maior, născut 1753, mort 1794, apud Docan, *op. cit.*, p. 44, nota 3.

¹¹ Maiorul Lajos se face remarcat în luptele de pe Valea Buzăului în august 1788, la fel ca și locotenent-colonelul de husari secui, proful Nemes, care se distinge în luptele din octombrie ale aceluiași an. *Hurmuzachi*, XIX, p. 518, și Docan, *op. cit.*, p. 72—73.

¹² De fapt Mavrogheni singur mărturisește că n-a participat direct la bătălia de la Focșani din 28 mai 1788: „Ne-au venit mușdea (= știre) de la Focșani în scris... că... oștile noastre lovînd pă vrăjmași... i-au înfrînt...” *Arh. St. Buc.* ms. 17, f. 294, v.

¹³ Rapoartele trimise de colonelul Horváth privitoare la aceste bătălii sînt pline de cuvinte de laudă pentru trupele sale. *Hurmuzachi*, XIX, p. 461 și urm.

¹⁴ Docan, *op. cit.*, p. 47.

¹⁵ Biblioteca Acad. Republicii Socialiste România, Cab. Stampe, G. S. Trattner — 10 (vezi anexa).

șani, inchipuită ca o clădire în stil austriac, închisă de ziduri înalte și cu o clopotniță al cărei acoperiș ascuțit amintește de bisericile catolice. Legenda arată, bineînțeles, victoria austrieilor.

Cronica prezentată nu privește o bătălie din cele mai importante și nu se distinge nici prin calități literare. Aceste versuri marchează însă — în molcom și dulce grai moldovenesc — începuturile poeziei românești în a doua jumătate a celui de al XVIII-lea veac. Umorul este trăsătura puternică ce le dă farmec și culoare, pe lângă vioiciunea pasajelor în oratio recta. Autorul, stăpînit de duhul persiflării, a prins cu ușurință și vervă comenzi sau exclamații de mirare rostite în limba maghiară sau germană de ofițeri, pe care uneori le redă cu gravitate, de cele mai multe ori însă, în zeflema:

Piste un ceas s-au adunat
Și „Ezuș-Marie“¹⁶ au strigat
Cînd arnăuții¹⁷ să întorcă,
Sînd nemții buluc privi;

Să mira ce va să fie,
Părindu-le gră urdii,
Urdii otomănească,
Gătînd tunuri s-o lovască.

Stihurile oglindesc întreaga atmosferă din tabără; povestitorul, mucalit, scep-tic în soarta armelor chezaro-crăiești, plasează, de cîte ori poate, cîte o ironie sau caracterizare glumeată:

„Și într-acei ceas s-au pornit (Arvat)
Fiind de Ierusalim gătit...
Purcînd cu veselii...”

Și cu mindrii mari
Prin Ciortolomul cel tari...

Acest episod în versuri al războiului austro-ruso-turc — fapt subliniat și mai înainte — se înscrie printre puținele surse narative românești, ajunse pînă în vremea noastră, care prezintă afiș de clar participarea populară la lupta de eliberare de sub jugul otoman.

[I. 85, col. I.] STIH GHINĂRARIULUI NEMȚĂSC ANUMI ARVAT

Arvat cel pre laudat
Cu oaste în gios au plecat
Intr-o zi di sârbătoari
5 Cu o puteri pre mari.
S-au tăbărit în Urichești¹
Cu ostașii austrești
Patroani² volintirești
Au trimes la Odobești,
10 Să stê să să străjuiască,
De oaste otomănească.
Volintiri săș și husari,
Tot aleși, viteji și tari.
Mavrogheri întălegînd,

15 El încăș oaste pornînd,
La Odobești au venit
Și pre trii părți i-au lovit,
Și îi tăiară fără milă
Intr-acei ceas ce sosîră.
20 Și i-au aflat pe tot beț,
Pin crămi și uliț, ogrăz.
Maiur Laeș³ cel vestit
Cu cătani au opînit,
Vrînd ca să le dîmdat⁴
25 Celor ce au mai scăpat.
Dar nimic n-au folosit
Căci acolo au venit.
Ci patru tunuri dișărtînd,

¹⁶ Isuse-Marie! (în limba maghiară).

¹⁷ Arnăuții erau de fapt „volintirii” moldoveni, îmbrăcați în costumul lor oriental (v. mai sus, p. 3, nota 1), deci puteau fi confundați cu turcii.

- 29 Inapoi turuc făcând,
Și la urdii mergînd,
Di mari frică vesti dînd.
Deci Arvat făcînd gătiri,
Inapoi, strigînd porniri;
Iar Nemeș⁵ fiind pațit.
- 35 Că au mai fost odată robii,
Mai înainte au fugit
Și în Grozăști⁶ au sprijinit.
Țara, văzînd, s-au spăimîntat
Și la munții tari au plecat.
- 40 Plîngînd cu amar și jale,
Blăstămînd pe Arvat tari.
Nu vremi multă trecînd,
Di Arvat întălegînd,
La sat la Ripi⁷ s-au întors,
- 45 Cu a sa oasii ci-au fost,
Făcînd lagăr pre frumos,
Pe cîmpul Ripilor de gios.
Acole găsînd răhat,
Mîncînd vacile din sat;
- 50 Undi fiind multămit
Iată o carti i-au soșit,
Nu știu de undi i-au venit,
Prin cari i s-au proncîit,
Și într-acel ceas s-au pornit,
- 55 Fiînd de Ierusalim gătîit;
Gios fiind la chindii,
Purcegînd cu veselii,
Și cu o mîndrii mari,
Prin Ciortolomul⁸ cel tari,
- 60 De a lui sfetnicii s-au aflat
[f. 85^v, col. I]
Și acest sfat mari i-au dat:
„O, doamne, mărie-ta,
„Eu am socotit așa,
„Să trimitem zahareoa⁹
- 65 „Dimpreună și haznea¹⁰
„Pi drumul cel mari în gios
„Că-i locul neted, frumos“.
Toate aceste le zice,
Stamatî¹¹ le hotără,
- 70 Gramatic¹¹ mi-t tăce,
Cu ochii Tomii¹¹ făc,
- Ca cînd „ti văd stărostînd“.
Nu multă vremi făcînd,
După cum s-au sfătuit,
- 75 Așa au și pătimit.
După cum li să căde
Spiolincuri nu făc,
- Că după a lor hotărîre,
Curînd s-au făcut pornire.
- 80 Nici din turci știre ave
Că asupra-le vin.
- Iar cînd fu la Bîlca¹² în sat,
Loviră turcii pe Arvat,
Pi cătani că-i tăiară,
- 85 Zaereoa le luară,
Nu numai pe zaere,
Ce și carul cu hazne,
Iar carul cu giaphană¹³,
Cu mare pară ard.
- 90 Nemții că s-au spăimîntat
Pi munți-văi s-au împrăstiet.
Delibașa¹⁴ s-au mîniet,
Și după turci au plecat,
Turcilor juruș¹⁵ au dat,
- 95 Zaereoa le-au luat,
Și inapoi s-au înturnat,
După ce au ciștigat.
Arvat tare „paitas“¹⁶ cum striga,
Nimine nu-l asculta;
- 100 Piste un ceas s-au adunat,
Și „Ezuș Marie“¹⁷ au strigat;
Cînd arnăuții¹⁸ să întorc,
- Stînd nemții buluc priv,
- Să mira ce va să fi,
- 105 Părîndu-le grē urdii¹⁹,
Urdii otomănească,
Gătînd tunuri s-o lovască.
Iar arnăuții au strigat:
„Ai, ticăloasă²⁰ Arvat!
- 110 „Cu acest chip tu ai arătat
„Pentru că t-am agiutat!“
El tot nu s-au încredințat;
Di al doile i-au giurat,
Și așa s-au amestecat
- 115 Și spre Ocnă²¹ au plecat,
Toată noapte au venit,
Ticălos și văicărîit,
Vrînd să găsască liman²²
În deal la vie lui Aslan.
- 120 Nici acolo găsînd răhat
Și în șant că s-au băgat,
Și au făcut hotărîre
Să șadă doui-trii zili,
Iar într-o luni, în desară,
- 125 Toț din șanțuri să rădicară.
[f. 86, col. I.]
Nu știu ce veste le vînră,
Că în doui părți să făcură;
Și cii mai mulți au venit,
Și în Grozăști au poposit.
- 130 Pavăl²³ cu ai săi fugînd,
Și spre muscali opintînd,
Nemții tari s-au întristat,
Di această ce s-au întimplat;
Pi Șălboc²⁴ după întimplare
- 135 L-au împușcat nu știu care.
Arvat s-au spăimîntat tare
Și-au intrat noapte în părcani²⁵,
Acum bē, să vesălești,
Dar frica nu-i mai lipsăști.
- 140 Di a nemților mișălătati
Ei că s-au spăimîntat foarte.

GLOSAR ȘI NOTE EXPLICATIVE LA STIHURI

- 1 localitate pe valea Troțușului
- 2 flăcăi (din lb. germ. Patron = vornic, flăcău)
- 3 maior Lăjos, v. studiul introd., nota 2.
- 4 îndat = ajutor (din lb. turcă)
- 5 Nemeș, lt. colonel v. studiul introd., nota 2.
- 6 Grozești, localitate pe valea Oituzului.
- 7 Rîpi, localitate pe valea Troțușului.
- 8 Ciortolom, masiv muntos la confluența Troțușului cu Siretul.
- 9 provizii (din lb. turcă).
- 10 visteria, tezaurul (din lb. turcă).
- 11 nume ale „volintirilor” moldoveni, v. stud. introd.
- 12 Bîlca, localitate pe valea Troțușului.
- 13 farba de pușcă (din lb. turcă).
- 14 Delibașa, comandantul „volintirilor” moldoveni.
- 15 iureș, năvală.
- 16 paitaș = camarad, tovarăș (din lb. magh.).
- 17 Ezuș-Maria = Isuse-Marie, exclamație în lb. magh.
- 18 arnăuții = garda volvevozilor Țărilor Române, aici volintiri moldoveni, îmbrăcați în port oriental.
- 19 urdie = oaste, armată (din lb. turcă).
- 20 ticălos = nenorocit
- 21 Ocnă = Țirgul Ocna pe Troțuș.
- 22 scăpare.
- 23 Pavel, căpitan de volintiri, v. st. introd.
- 24 Șălboc, volintir moldovean.
- 25 pârcan = întăritură de gard, palancă, palisadă.